BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA O‘QUVCHILARNI KASB TANLASHGA O‘RGATISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Joniqulova Zulayxo Burxon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari va oliy ta’lim bituruvchi kurs talabalari kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda kasb tanlashga o‘rgatishning pedagogik shart-sharoitlari, ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida foydalanishi mumkun.*

Kalit so‘zlar: *Milliy mafkura, intellektual salohiyat, o‘quv materiallari, motivatsiya, zehn, tafakkur, o‘yin texnikasi, faollik, kompetensiya, pedagogik texnologiya.*

Boshlang‘ich sinflarda yutuqlarning asosi bolalalar bilan o‘tkaziladigan dars jarayonining sifati bilan belgilanadi. Bunda ilg‘or pedagogik texnologiya katta ahamiyatga egadir [1]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari qiziquvchan boshqarishga moyil bo‘ladilar. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarni mustaqil fikirlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishga o‘rgatishi lozim [2]. O‘quvchi shaxsiga qaratilgan ta’lim, o‘quvchining faolligini oshirish, mustaqil, ijobiy fikrlashga o‘rgatish, mustaqilligini, erkinligini ta’min etish, qiziqishlari asosida (motivatsiya) ish yuritish, ichki imkoniyatlarini ishga solish o‘z qiziqishlari orqali qo‘shimcha ta’lim olishga yo‘llash, o‘z- o‘zini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Ta’lim- tarbiyada zamonaviy o‘qitish uslublari deganda yangi interfaol usullar nazarda tutiladi. Interfaol – lotincha “inter” so‘zidan olingan bo‘lib “orasida, o‘rtasida ” degan ma’noni anglatadi, ya’ni o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida ta’limni o‘zlashtirish munosabarlarini kuchaytirish, faollashtirish kerak, deganidir. Bu uslublar bilan ishlash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. O‘quvchilarni mustaqil fikirlashga undaydi, ayniqsa, 3-4 – sinflarda juda yaxshi samara beradi. Buning uchun sinf kichik guruhlarga ajratiladi. Guruhlar 3-7 o‘quvchidan iborat bo‘lishi kerak.

O‘quvchilar sonini ko‘paytirish guruhlarda ishlash jarayonini qiyinlashtiradi. Bundan tashqari, guruhlar tartibini o‘zgartirib turish zarur. Guruhlarda o‘g‘il va qiz bollalar aralash holda bo‘lishi lozim[3]. Endi interfaol metodlarning ta’lim va tarbiya jarayonidagi o‘rni va imkoniyatlari haqida fikr yuritamiz. Interfaol metod ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o‘zaro harakati, ta’siri ostida bilimlarni o‘zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga hizmat qiladi. Ushbu usullarni qo‘llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Uning asosiy mezonlari – baxs munozaralar o‘tkazish o‘quv materialini erkin bayon etish mustaqil o‘qish o‘rganish seminarlar o‘tkazish, kichik guruh katta guruh sinf jamoasi bo‘lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish yozma ishlar bajarish va boshqalardan iborat. Interfaol ta’lim o‘z xusussiyatiga ko‘ra didaktik o‘yinlar orqali, evristik (fikirlash, izlash,topish) suxbat- dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va yechish orqali kreativ – ijodkorlik asosida axborot komunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning yosh xususuyatlari savodxonlik darajalari shaxsiy taviatlariga ko‘ra didaktik o‘yinlar keng qo‘llanmoqda. Didaktik o‘yinlar o‘quvchi faoliyatini faollashtiradi va jadallashtiradi. Ular o‘quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro‘yobga chiqarish va rivojlantirishning amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o‘yinlarning asosiy turlari: intelektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o‘yinlardan iborat. Bular o‘quvchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, ma’naviy, ma’rifiy, psixologik, estetik baddiy, tadbirkorlik, bunyodkorlik, mexnat kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarni ta’lim va tarbiyasida katta ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarni yangi mavzularni o‘zlashtirib olishlariga katta yordam beradi. Bu uslub o‘quvchilarni o‘ylashga, erkin fikir yuritishga, muloqotga, ijodkorlikka yetaklaydi. Ayniqsa o‘quvchilarda atrof – muxitni, hayotni bilishga qiziqish ortadi. Uchragan qiyinchilik, to‘siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikirlash ko‘nikmalarni shakillantiradi.

Ta’lim tarbiya jarayonida o‘quvchilarda qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan biror kasbga moyilliklarini ko‘rsatadigan didaktik o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Didaktik

o‘yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, roll, ishchanlik va boshqa yo‘nalishdagi turlarga ajratiladi. Ular o‘quvchilarda tahlil qilish fikirlash hissoblash sinash yasash o‘lchash kuzatish, hulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, nutq o‘stirish, til o‘rgatish, yangi bilimlar olish faoliyatlarini rivojlantiradi, mustahkamlaydi. Boshlang‘ich sinflarda didaktik o‘yinlarning ”Zinama- zina”, “ Lola sayli ”,” Bo‘g‘irsoqni qutqaring ”, “O‘yla, izla, top” , ”Qo‘riqchini aldap o‘t”, “Qizil shapkachaga yordam”, “Cho‘qqini zab et”, “Oyga uchamiz”, “Sexrli daraxt”, “Uchar yulduzlar”, “ Bayroqchaga yeting” kabilaridan foydalanish darslarda ko‘proq muvofaqiyatga erishiladi. O‘yinchilar bu o‘yinlar orqali darsni yaxshi o‘zlashtiradi. Didaktik o‘yin turlarini tanlashda quyidagi mezonlarga rioya qilish yaxshi natijalar beradi. Masalan: ishtirokchi o‘quvchilarni tarkibi bo‘yicha o‘g‘il bolalar, qiz bolalar yoki aralash guruhlar uchun o‘yinlar ;- ishtirokchilarning soni bo‘yicha yakka, juftlikda, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi, sinflar aro va ommaviy tarzdagi o‘yinlar – o‘yin jarayoni bo‘yicha fikirlash topag‘onlik harakatlarga asoslangan musobaqa va boshqalarga yo‘naltirilgan o‘yinlar o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘ladi.

Didaktik o‘yinli dasr shakillaridan biri nechtasini misol qilib keltirishimiz mumkin. Masalan: - ishchanlik o‘yini darsni – bu mavzu bo‘yicha masalalarni hal etish jarayonida o‘quvchilarning faol ishtirok etishida yangi bilimlarni o‘zlashtirish mashqi; - rolli o‘yin darsi bu mavzu bo‘yicha masalalarni o‘rganishda o‘quvchilarga oldindan ma’lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rollarni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarini mustahkamlash; -teatrlashtirilgan dars – mavzu bilan bog‘liq sahna ko‘rinishlarini tashkil etish orqali dars mavzusi bo‘yicha chuqur aniq ma’lumotlar berish;- “kim ochdi savdosi” darsi o‘quv fani ayrim bo‘limi bo‘yicha bilimlarni har bir o‘quvchi qanchalik ko‘proq bilishini namoyish etish yana shunday qiziqarli usullardan biri “Klaster” dir. Bundan biror mavzu yoki matn tanlanib, tinglovchining diqqatini qaratish maqsadida u markaz atrofida joylashtiriladi[4].

Ma’lumki bola boshlang‘ich sinfga qabul qilinib, maktab ostonasida ilk qadam qo‘ygan bolaning faoliyatida o‘yin asosiy o‘rinni egallaydi. O‘yin ularning eng sevimli mashg‘uloti bo‘lib, ular har qanday mashg‘ulotni o‘yin bilan uyg‘unlashtirishga harakat qiladilar. Shunday ekan o‘qituvchi o‘quvchi faoliyatidan ularning sevimli mashg‘uloti - o‘yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muofiq foydalanish bilan ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga imkon beradi. Farzandlarimiz mustahkam bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari uchun, albatta, ularni kichik yoshdanoq har bir fanga qiziqtirish zarur. Bunda o‘qituvchi mahorati nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlarini puxta o‘rgangan holda ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish ustida tinimsiz izlanishi, o‘zidagi bor bilimini mahorat bilan ishga solishi zarur. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash, ularni turli zo‘riqishlardan asrash, bilimlarini turli o‘yinlar orqali mustahkamlab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o‘quvchilarni ziyraklikka, chaqqonlikka hamda fikrni to‘g‘ri va aniq ifoda etishga qaratilgan o‘yinlardan foydalanish mumkin. Shu bilan birga, tanlangan o‘yinning o‘tilayotgan mavzuga mos kelishi, qulayligi, ko‘zlangan natijaga olib kelishi ham muhimdir. Bu esa o‘qituvchining kasbiy mahoratiga, maqsadni to‘g‘ri belgilay olishiga ham bog‘liq. Boshlang‘ich ta’limda motivlar hosil qilishda didaktik o‘yinlarning o‘rni beqiyosdir.

O‘yinsiz tom ma’nodagi aqliy rivojlanish bo‘lishi mumkin emas. O‘yin o‘quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni uyg‘otadigan uchqundir. O‘yin - boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma’lum sifatlarni shakllantirish uchun kattalar - o‘qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar tomonidan qo‘llaniladigan usul. O‘yin - bola hayotining uzviy qismidir. O‘yin orqali bola atrof - muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlar, o‘simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tanishadi. Yuqorida aytilgan fikrlarga hamohang o‘qish, ona tili, matematika fanlarida qo‘llasa bo‘ladigan, o‘quvchilarni topqirlikka, ziyraklikka va fikrlashga undaydigan, ularning ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan o‘yinli usullarni keltiramiz. « U kim? Bu nima? » Stol ustiga bir qancha predmetlar terib qo‘yiladi. o‘qituvchi shu predmetlardan birortasini ta’riflaydi, o‘quvchilar shu belgilar asosida gap nima haqida borayotganligini topadilar. Bu o‘yinning afzallik tomoni shundaki, undan dars davomida o‘quvchilar diqqatini jamlash, qo‘llariga dam berish maqsadida yoki yangi tovushlar bilan tanishtirish, ona tili darslarida yangi mavzuni bayon qilish jarayonida ham foydalanish mumkin.

Bu o‘yin o‘quvchilarda ziyraklikka, sinchikovlikka sifatlarini va mustaqil fikrlash malakalarini shakllantirishga imkon beradi. Bundan tashqari, bu o‘yindan dam olish daqiqalarida ham unumli foydalanish mumkin. 1-variant: U shar shaklida. Uni katta-katta sportchilarimiz ham stadionlarda o‘ynaydilar. Yosh bolalar ham uni sevib o‘ynaydilar. (Javob: «Koptok») 2-variant: U barcha o‘quvchilar o‘rtog‘idir.

Xulosa. Mustaqil Respublikamizda boshqa umumiy ta’lim fanlari qatori o‘qish ta’limi sohasida ham ulkan o‘zgarishlar, yangilanishlar bo‘ladi.

Davlat ta’lim standartlari talablari asosida o‘qish darsini o‘qitishning bosh maqsadi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ijodiy fikr mahsulini yozish, og‘zaki shakllarda to‘g‘ri, ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish, kommunikativ savodxonlikni ta’minlashdan

O‘quvchilarda matn yaratish ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan ushbu tadqiqot shu kunning eng dolzarb vazifalaridan biri – umumiy o‘rta ta’lim muassalarida o‘qish ta’limining yangi pedagogik texnologiyalari asosida tashkil etilishni ta’minlash, o‘quvchida mavjud bo‘lgan lug‘at zaxirasi, nutqiy-intellektual qobiliyatini aniqlash,ijodiytafakkur faoliyatini jadallashtirish, o‘quvchida ravon nutq, mantiqiy fikrlash, fikr mahsulini yozma ravishda to‘g‘ri, izchil o‘rinli ifodalash, egallangan bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladigan mustaqil matn yaratish ko‘nikmasini shakllantirishga bag‘ishlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risida Qonuni. 2020 yil 23 sentabr O‘RQ-637 son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son / www.lex.uz

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son qarori. 2017 yil 20 aprel.// Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.07.2020 y., 06/20/6021/1047-son/ www.lex.uz

3.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami. 2017. 6 (766)-son, 70 modda // www.lex.uz